

Zora JESTROVIĆ*

SAVREMENO ČITANJE ROMANA *VREME ČUDA* BORISLAVA PEKIĆA

Sažetak: U radu se, u kontekstu intertekstualnosti, otkrivaju fenomeni čuda i čudotvorstava na savremenom i svezremenom planu značenja. Analizirani su potencijalni uzroci i načini razaranja poznatih biblijskih tekstova, kao i način njihove transformacije u nove tekstove, pisane prema premisama vlastite poetike pisca. U protivrječnom odnosu prema Hristu, iščitava se kritika mesijanstva na univerzalnom planu značenja — odnos naroda i njegovih ideoloških vođa u ideološki označenim sistemima. Ukazuje se kako Pekićeva knjiga, na svojstven način, razobličava zablude i sapoštava istine o stvarnom položaju čovjeka u svijetu u kojem živi — o onome što se zbivalo i zbiva od kada je svijeta i vijeka.

Ključne riječi: *čuda, čudesa, novozavjetne legende, intertekstualnost, demistifikacija, mitovi, mitomabija, ironija, alegorija, biblijski podtekst, Hrist, Petar, Juda, apostoli, hrišćanstvo, mesijanstvo, ideološki sistemi, dogma, svezremenost*

Budite oprezni prema vlastima jer se one sprijateljuju sa čovjekom samo radi svojih potreba.

Čine se prijazne dok im je dobro, a ne stoje uz čovjeka kad je u stisci.

Talmud

Vreme čuda (1965) je prvi roman B. Pekića (1930–1992), napisan kada je pisac imao 35 godina života — vrijeme do kada je u svojoj mentalnoj uobrazilji sublimirao stečena znanja, znatno prelomio svoj sopstveni život i započeo njegovo svestrano sagledavanje u vizuri civilizacijskog i

* Mr Zora Jestrović

opšteljudskog haosa, tražeći uzroke, kako u samom ljudskom biću, tako i u usudu koji mu je darovan rođenjem. Njegova sadržina je istorijskog, filozofskog i alegorijsko-satiričnog karaktera.

I

B. Pekić je čvrsto vjerovao da nema književnosti bez duhovnog revolta, niti umjetnosti bez političke opozicije vremenu. Smatrao je da smisao umjetnosti ne počiva na činjenicama već u njihovoj interpretaciji („Istinski živ čovek ni u šta nije siguran, ni s čim nije gotov. Njemu je sve izvor brige i strepnje”). Poznata je činjenica da je bio antikomunista, ali, kako je i sâm zapisao, ne zato što mu je to bilo milo, a još manje da bi time stekao neke koristi (što je potvrdila njegova biografija¹) nego zato što se duboko i iskreno nije slagao sa načelima i praksom te ideologije. Smatra da književnosti nema bez duhovne pobune i da se ne može imati snažna država i velika književnost. U tom smislu se pita — „dokazuje li Ovidije u Rimu Avgusta suprotno? Možda izvesno vreme, potom Avgust proteruje pesnika na Pont”.

Svoj spisateljski rad definiše kao jednu opasnu literarnu avanturu²:

„Cela moja literarna avantura možda nije ništa drugo nego jedan sablastan pohod u noć, pokušaj da se živi uprkos tome što je čovek mrtav, da se *vampirski živi od krvi jedne neprijateljske stvarnosti*, sve dok se može, dok se ta stvarnost ne pribere, shvati kuda joj krv otiče i probode mi srce glogovim kolcem”.

Svojim stvaralaštvom Pekić je uzor čovjekovom naporu da ne dozvoli da bude srušen i pogažen. On smatra da „čovek iako pada mora mahati rukama. Uvek postoji mogućnost da će na vreme, pre konačnog pada, naučiti da leti”. Problem književnosti ne sagledava u odgovoru na pitanje — o čemu i kako pisati, već — kako i zašto živjeti. „Književnost treba da

¹ B. Pekić je kao osamnaestogodšnjak otpočeo izdržavanje kazne za svoja slobodoumna djelovanja (1948–1953). Bio je i zagovornik višepartijskog sistema u tadašnjoj jednopartijskoj Jugoslaviji. Od 1971. pa do smrti (1992) živio je i radio u Londonu, gdje je svojom voljom emigrirao. Jugoslovenske vlasti su ga proglasile nepoželjnim i niz godina osujećivale izdavanje njegovih knjiga.

² Borislav Pekić: *Marginalije i moralije (misli)*, Solaris, Novi Sad, 2008, str. 199. Priredila Ljiljana Pekić.

bude verna tragičnim činjenicama života, smelo i bolno da obeležava sva psihološka, misaona, socijalna i moralna zla našeg vremena. (...) Književnost nije reparaciona radionica za jednu promašenu istoriju”.³ Pekićevo shvatanje piščeve misije, po sopstvenom iskazu, kreće se između mišljenja da se književnošću ne može stvarno ništa postići i da se mora sve pokušati. On ne opisuje život, on o njemu razmišlja u književnim slikama. Njegovi romani su specifični zaključci takvih razmišljanja. Tvrdi da „nema nikakvog graničnog kamenja” između književnog i njegovog života. Vrijednom smatra samo onu književnost koja u sebi, ili sobom, dotiče izvjesne univerzalne istine. Tvrdi da se „književnošću svet ne gradi, u najboljem slučaju, on se njome razlaže i ispituje”. Njenu humanu stranu vidi u činjenici da „bavljenje književnošću uči čoveka da razume druge ljude”.

Polazeći od Pekićevog iskaza da je njegova književnost samo otisak njegove predstave svijeta, odnosa i angažmana u njemu, neminovno je njegovo djelo sagledati i u kontekstu njegovih razmišljanja o zadacima književne kritike:

„Pred pravim delom prestaje sud, počinje rasklapanje; iz pravog dela iskustvo se preuzima, ne dosađuje mu se svojim; nemoć kritike da sledi pisca tamo gde se ovaj stvarno uputio i premoć da ga uputi tamo gde on da ide nije hteo” (*Tamo gde loze plaču*).⁴

Roman *Vreme čuda* autor je žanrovski definisao kao *povest* iako je u pitanju hibridni žanr. Žanrovski će definisati i sve svoje kasnije nastale romane. Kritičarski subjekti su ga različito definisali — Ratko Božović prihvata Pekićevu odrednicu žanra; Petar Pijanović smatra da je *roman bez romana*, zapažajući da pisac nijedan svoj roman nije nazvao *romanom*; Nikola Milošević ga svrstava u *romane*; Srba Ignjatović kaže da je *roman-povest*; neki ga određuju kao vijenac pripovijesti od kojih je satkana romaneskna struktura (Nikolaj Timčenko). Strukturiran je u dvije obimne sadržajne cjeline, odnosno dva dijela („Vreme čuda” i „Vreme umiranja”), unutar kojih su situirane pojedinačne biblijske priče koje pripovijedaju različiti pripovjedači. U prvom dijelu je opisano sedam Hristovih čuda, a drugi dio je posvećen potpunoj negaciji tih istih čuda. Ključ negacije drži

³ Ibid., str. 203.

⁴ Ibid., str. 193.

priča „Čudo u Vitaciji”. Ona je istovremeno i bazni tekst za razumijevanje smisla čudotvorstva jer upravo njome pisac osporava jedno od najpoznatijih⁵ čuda u hrišćanstvu — Lazarevo vaskrsenje.

Ovaj roman je nastao pod uticajem moderne evropske proze kada je dolazilo do izmjene dotadašnjih poetičkih premisa. Do šezdesetih godina XX vijeka umjetnost pripovijedanja u srpskoj prozi svoj tematski kompleks zasniva na „živoj” stvarnosti. Umjesto proze čija je fabularna i sižejna okosnica izrastala iz mimetičke književne tradicije i „žive riječi”, Pekićevo djelo se utemeljivalo u znaku obnove modernističkog iskustva u pripovijedanju. Djela B. Pekića, D. Kiša, potom M. Pavića svjedoče kako pisci stečenim znanjem ili književnim iskustvom mogu prevazići onu živu stvarnost koja je bila i osnova i polazište prethodnim oblicima i procesima pripovijedanja. Ono što je bilo stvarno i moguće, odnosno slika očitog života utkana u tekst, izgubilo je prvobitni aktuelni način prikazivanja. Na različite načine stečenim znanjem o svijetu i upotrebom tuđih tekstova, kao jednom vrstom aluzivnih okvira, pisci su pokušali „zamijeniti” sâm svijet. Reprezentativne knjige obnovljenog modernizma, koji dolazi do izražaja 1965. godine, predstavljaju *Bašta pepeo* Danila Kiša i *Vreme čuda* Borislava Pekića. U dubinskoj strukturi ovih knjiga počiva životna priča istkana od sjećanja i određene fabule, ali i priča strukturirana od tekstova kulturne i društvene istorije; priča kao sumarij saznanja i znanja o književnosti i poetika. Time je logika života, inherentna djelima prethodnika, ustupila mjesto logičkoj opservaciji teksta. Sudbine junaka podređene su logici teksta. Logikom su i označene i zapečaćene. Saznanje koje posjeduje pripovjedač, kao i sâm karakter tuđeg teksta, interpoliranog u pripovjedačev tekst, diktiraju datu stvarnost i sudbine junaka. Usvojenim znanjem o tuđim tekstovima,

⁵ *Biblija* ili *Sveto pismo* je zbirka knjiga koje Hebreji i hrišćani na svoj način smatraju svetima. Dijeli se na *Stari* i *Novi zavjet*; obuhvata oko 2000 godina povijesti. I samo ime *Biblija* ima svoju povijest. Biblos je bila stara feničanska luka, iznad današnjeg Bejruta u Libanu. Feničani su zaslužni za početke alfabeta. Bili su glavni trgovački posrednici pisaćeg materijala. Zato je njihova trgovačka luka Biblos odredila u grčkom jeziku naziv knjige: *he biblos*, a u deminutivnom pluralu *ta biblia* — knjižice. Najveće čudo što ga *Biblija* donosi jeste Isusovo vaskrsenje iz mrtvih. Većina čuda se zbiva oko nekolicine osoba i događaja. Jevandelja sadrže izvještaje o približno 35 različitih prilika kada je Isus učinio raznovrsna djela koja su posmatrači smatrali neprirodnim. *Stari zavjet* Isus je prihvatao kao Božju riječ čovjeku i nastojao da se ispuni sve što je u „Mojsijevom Zakonu”, „Psalmima” i „Prorocima” o njemu zapisano. *Pismo* je trebalo da bude ispunjeno i potpuno ostvareno da bi došlo do spasenja svijeta od praroditeljskog grijeha.

unesenim u sopstveni, i pokušajem da ih adekvatno protumači, Pekić trašira puteve svojih junaka, ispoljavajući intenciju da se do krajnjih granica ogoli i spozna suština vječne drame ljudske istorije koja je puna misterioznih događanja. Ovaj neobični način segmentacije sopstvenog teksta, pomoću tuđih tekstova, stvaranju nove, lične priče, predstavljao je ikoničan znak novog diskursa. U romanu *Vreme čuda* i pripovjedač i junaci raspolažu određenim životnim i književnim iskustvom. Pomoću takvog iskustva Pekić je iskonstruisao nov i osoben način pripovijedanja. Ali, ne treba misliti da se tim postupkom odrekao stare, odnosno tradicionalne priče. Bio je i ostao njen poklonik, samo što ju je na svojstven način inovirao tako što je u njenoj osnovi pronašao polazište za polemička tumačenja do tada ustaljenih misaonih i pripovijednih standarda. Novom tematsko-motivskom strukturom, ugrađenom u staru priču, zasnovanom na lično izmijenjenom fabularnom i sadržajnom korpusu, projicirana je sudbina čovjeka koja stoji u tijesnoj vezi sa istorijom i predstavlja alfu i omegu njegovog života. Umjesto na priči, kao nekad, proza se utemeljuje na komentatorskom diskursu i kao takva teži da tumači ili prevrednuje određene pripovjedne žanrove. Rezultat takvog postupka i načina tretiranja odabranih tekstova jeste novi narativni sistem sa neobičnom, inoviranom i osavremenjenom slikom svijeta.

Sastavljen od niza *povesti* sa biblijskom tematikom, ovaj roman remitologizuje i u sasvim novom sistemu znakova tumači biblijsku metapoeziku. Šezdesetih godina, u postmodernizmu, jedna od paradigmi postaje ono što Linda Hačion⁶ naziva „istoriografska metafikcija”. Želi se ukazati da nema neposrednog pristupa istoriji već samo preko tekstova koje nam je ona ostavila. U odnosu na karakter te posredovanosti, jezički i kulturni obrasci djeluju na naše mišljenje. Na tim i takvim strukturama zasnovan je, u krajnjem smislu, i sâm pokušaj da se „da smisla” realnosti. Slijedi zaključak da naracija nije nešto što je „prirodno” ili „dato”, nego je to struktura koju čovjek stvara — odnosno konstrukcija. L. Hačion smatra da je jedna od osobina postmodernizma „paradoksalna konfrontacija samosvjesno fiktivnog i odlučno istorijskog predstavljanja”. U postmodernizmu je naglašen proces narativizacije, odnosno stvaranja priče. Ali, ta priča ne djeluje kao da se „priča sama” — što je bio zakon mimetičke književnosti. U njoj se ne negira prošlost (što je bilo u ekstremnoj semiotici

⁶ Linda Hačion: *Poetika postmodernizma (istorija, teorija, fikcija)*, Svetovi, Novi Sad, 1996.

da je sve tekst) nego je naglasak na samom procesu stvaranja priče. Time i sâmno pisanje postaje tema. Pritom dolazi do osporavanja različitih aspekata te narativizacije. Ona navodi tekstove Hajdena Vajta („Vrijednost narativnosti u predstavljanju stvarnosti”, „Narativizacija stvarnih događaja”), u kojima on kaže da „istorija nije manje oblik fikcije nego što je roman oblik istorijskog predstavljanja”. Istoričari koriste sredstva narativnosti da bi pokazali proces i uzročnost u stvarnim zbivanjima. Oni *nameću* događajima logiku, a to je u stvari logika pripovijedanja. Jasmina Lukić⁷ piše da B. Pekić „sumnja u samu mogućnost da se dođe do smislenog i pouzdanog objašnjenja istorijskih događaja, bilo uz pomoć istorijskih činjenica, bilo uz pomoć literature. Iako opsjednut istorijom i sklon unošenju faktografskog materijala u svoju prozu, Pekić često ističe da su i literatura i istorija bitno ograničene u svojim mogućnostima, da nam one mogu ponuditi samo uslovne interpretacije”.

II

Opsesivne teme B. Pekića jesu *mit* i *Biblija*, istorija i moderna vremena, kako u *prozi* tako i u *drami*. Od prvog do posljednjeg djela *mit* je osnovna stvaralačka građa. Međutim, Pekić daje *mitu* sasvim novo značenje tako što na mitskoj podlozi razmatra tokove istorije i razvoj istorije ideja. Time njegova slika svijeta ne dobija samo arhetipski okvir već i savremeni kontekst sa prepoznatljivim univerzalnim smislom. Zbog toga je čitanje B. Pekića uvijek jednako aktuelno i savremeno — bez obzira na vremenski i društveni kontekst. I kao što mitovi prelaskom iz jednog u drugi vremenski kontekst ne gube ništa od svoga pragmatičnog značenja, tako i proza *Vreme čuda*, bez obzira na to što je nastala u prošlom vijeku, prenosi u ovaj autorovu težnju da od ustaljenih zabluda oslobodi čovjeka i ovoga vijeka, da ne bude „osuđen” na istoriju. Opsesivne teme se u Pekićevoj vizuri transformišu u formu modernog apokrifnog komentara. One su u suštini anti-mitske, one su kritičke reminiscencije na brojne stereotipe i okoštale zablude u dugoj istoriji ideja. U svom kratkom tekstu „Vreme čuda”⁸ Pekić kaže:

⁷ Jasmina Lukić: *Metaproza: Čitanje žanra* (Borislav Pekić i postmoderna poetika), Stubovi kulture, Beograd, 2001, str. 10.

⁸ Borislav Pekić: *Odmor od istorije*, BIGZ, Beograd, 1993, str. 229–232. Izabrao i priredio Radoslav Bratić.

„Vreme čuda je vreme u kome se događaji ne drže ljudske logike, nego uzimaju slobodu da se zbivaju po nekoj svojoj tajanstvenoj, neobjašnjivoj. Zato je to vreme haosa. U njemu ništa unapred ne znamo, ništa ne možemo predvideti, ni u šta se pouzdati, ničemu poverovati. Sve je neizvesno sem osećanja da smo nesrećni jer smo u rukama neznanih sila koje se igraju sudbinom nas kao ljudi u građana i sudbinom našeg naroda”.

Petar Pijanović⁹ naziva Pekića modernim klasikom koji već u svojoj prvoj knjizi uvodi pripovjedača i junake čija saznanja ne potiču samo iz životnog već i književnog iskustva — klasična fabulativna proza. Staru priču prerađuje. Mijenja i inovira, nalazi u njoj podlogu za moderne replike ili za polemička tumačenja poznatih misaonih i pripovjednih kalupa. *Vreme čuda* čine hristološke i antropološke hronike povezane tematski ulančanim proznim jedinicama. U njima je riječ o „čovjeku koji u zadatom životu individuacijom pokušava u mnoštvu da pronade sebe i svoju ljudsku meru ili da preispita sopstvenu svest opterećenu kompromisima i služanjem istoriji”¹⁰.

Svoje shvatanje *Biblije*, u kome se može naslutiti piščev jeretički odnos prema njoj, pisac je saopštio decidnim autokomentarom, zapisanim u *Vremenu reči*:

„Iz te i takve *Biblije* (u *Vremenu čuda*) proizlazilo je da nikome ne treba verovati, naročito ne usrećiteljima, naročito ne striktnim ideologijama, zaključanim i zatvorenim zauvek, onima koje više ne mogu da se menjaju i koje rađaju dogmatizam i potrebu propovednika tih ideologija da svoje ideje ljudima silom naturaju. To po pravilu vodi diktaturi, oduzimanju prava na vlastita mišljenja, oduzimanju slobode.”¹¹

Paradoksalnost djelovanja *čuda* na iscjeljene ljude ogleda se u situaciji kada pisac *spasitelje* naziva *progoniteljima*, kada se onaj koji treba da bude

⁹ Borislav Pekić I, Izdavački centar Matice srpske, Novi Sad, 2017. Priredio Petar Pijanović.

¹⁰ *Ibid.*, str. 22.

¹¹ Borislav Pekić: *Marginalije i moralije (misli)*, str. 86.

čudom iscijeljen u smrtnom strahu krije čak u grobovima iznad varoši, ili bježi glavom bez obzira. Progonitelji-spasioci su ih dozivali i dovikivali da stanu „i da se bez bojazni predaju spasenju, jer ono nimalo ne boli, nego se vrši neosetno, a tek kasnije se vidi šta se zbilo” (*Vreme čuda*, str 439). Pisac poručuje da su brojne torture ljudi vršene pod oreolom dobročinstva, spasenja i usrećenja, ali da je nesreća u tome što to većina ljudi nije shvatila u pravom trenutku te je u neznanju naivno i tragično ispaštala. Pekić ironično poručuje: „Proroci su uvek jahali *magarce*. Da nema magaraca da ih nose, ne bi bilo ni proroka da prorokuju” (str. 437). Pisac se slaže sa ustanovljenom istinom da narodi imaju onakve Bogove kakve zaslužuju, a da Bogovi biraju one narode koji najviše odgovaraju njihovoj sopstvenoj prirodi. Konstatujući da „Boga nema. Nema i svi su izgledi da ga neće ni biti. Bogu se ne žuri; njega ništa ne boli. Bog nas je u presudnom trenutku ostavio” (*Vreme čuda*), Pekić svjedoči o vječnoj kobi i usudu čovjeka u sudbonosnim životnim trenucima, o tragediji pri saznanju da je ostavljen i sâm baš onda kada se nadao u pomoć kao nagradu za svoje istinsko uvjerenje i djelovanje. Čitanje svojih knjiga zamišlja kao razgovor čitaoca sa njim — autorom, a ne kao slušanje priče, jer „književnost, ako hoće da obavi svoj posao mora ličiti na nužnu operaciju bez anestezije”. Jer, anestezija guši svjesnost i onemogućava poimanje pravog smisla dešavanja. Da bi se neko davno doba vaskrslo, mora se najprije razumjeti, a razumijevanje je nemoguće ako je čovjek ispunjen predrasudama koje se nameću kao „razumna shvatanja”. Upravo u sukobu sa tim „razumnim shvatanjem” i negiranjem njegovih, jednom zauvijek datih istina, izrastao je Pekićev literarni i ljudski angažman u romanu *Vreme čuda*. Na početku pogovora „Pisac kao Prometej svojih junaka” u knjizi *Odmor od istorije*, priređivač knjige Radoslav Bratić profilise Pekića kao pisca i čovjeka, te kaže:

„Malo je pisaca u nas, kao što je bio Borislav Pekić, koji su toliko imali vlastiti život po meri etike svog književnog dela. Bez obzira što se on moralnosti u književnosti grozio, kao čovek bio je od najvećih moralnih principa. Moralnost u književnosti za njega je bila poraz estetike”.¹²

¹² Borislav Pekić: *Odmor od istorije*, BIGZ, 1993, Beograd, str. 263–286. Priredio R. Bratić.

Reaktuelizacijom starog biblijskog, odnosno mitskog vremena, Pekić je pokazao da njegova „književnost treba, koliko god joj je to moguće da izbegava projiciranje naših problema u prošlost i da je doživljava kao da *sadašnjosti nema*, kao da je ta prošlost poslednja ljudska stvarnost do koje je istorija dospela” (*Marginalije i moralije*, str. 214). Bavljenje *mitom* doživljava kao bavljenje istorijom. Veliki istraživački napor ispunjavao ga je više nego sâm čin pisanja jer se ne bi bavio literaturom ako bi se zasnivala samo na prepričavanju onoga što je lično doživio. Njegovo shvatanje mitologije ima univerzalno i sjevremensko značenje i tvrdi da je „ona nauka koju političar mora poznavati, jednako kada ruši ili, kada stvara mit” (*Političke sveske*). Njega ne interesuje istorija sama po sebi, već ono iza nje. Umjetnički najdubljim i najsavršenijim istorijskim romanima smatra one koji su bili — antimaterijalistički. Antropološki roman se bavi čovjekom onakvim kakav jeste, a istorijski — čovjekom određene istorije. Istorijski poredi sa personalnim i imaginativnim viđenjem jedne Roršahove mrlje čije je konture izbrisalo vrijeme.

Pragmatičnost mitskog teksta i njegovu vječnu aktuelnost autor pojašnjava tako što *mit* poredi sa jednom zatvorenom prostorijom u obliku kocke, čije su sve strane obložene ogledalima. Sve što se događa u prostoru, istovremeno se reflektuje na svim njenim stranama. Pa ako zamislimo da su zidovi *sadašnjost*, tavanica *budućnost*, a pod (*patos*) *prošlost*, događaji se ne ogledaju samo u *sadašnjosti* nego se istovremeno zbivaju i u prošlosti i u budućnosti. Logičan zaključak poredbenog opisa jeste da *mit* reflektuje sjevremenost, ali i da pisac takvim poimanjem *mita* upućuje čitaoca da se i njegov roman, u čijoj dubinskoj strukturi počiva *mit*, čita kao refleksija sjevremenih događaja i istina. Pekić insistira na mitu jer smatra da mit insistira na ljudima. Antropopeja, saga o Čovjeku kao

U predgovoru Bratić iznosi niz podataka relevantnih za piščevu biografiju, koji su se, putem reminiscencija i filijacija u odnosu na vlastiti život, utkali u njegovo djelo. Pekić je rođen u Podgorici, a njegovi Pekići su porijeklom iz Šavnika. Živio je u više različitih mjesta zbog prirode očevog posla (na Cetinju, u Mrkonjić Gradu, Kninu). Italijanske vlasti su početkom rata porodicu protjerale iz Podgorice, pa su se naselili u Banatu. Potom je stigao u Beograd, gdje je kao đak gimnazije bio osnivač Demokrtaske omladinske organizacije. Zbog toga je dospio u zatvor. Pušten je nakon pet *godina koje su pojeli skakavci*. Odbio je da iziđe dok mu nisu vratili njegovo naliverno, koje su mu oduzeli prilikom hapšenja (davali su mu neka druga). Tim perom će, kasnije, ispisati pravu enciklopediju zatvorskih mučenja.

antropološkoj jednačini nije ništa drugo nego beskonačna varijacija mitskih arhetipova. Originalne i neponovljive pojedinačne i zbirne sudbine, kao i povijesti naroda, rasa, kultura i civilizacija u suštini su „kodirane verzije inicijalnih mitskih situacija”. Da mitska podloga romana, odnosno intertekstualna osnova, nije sama sebi svrha, i da vremena čuda imaju konotativno značenje u odnosu na piščevo (a i na naše vrijeme) svjedoči *moto* romana, preuzet iz *Propovjednika*.¹³ Navodeći mudre zaključke o životu, koji nijesu mitski već stvarnosni sadržaji, iskazi onoga koji je život u potpunosti proživio (moć, slava, bogatstvo, žene, i sve što čovjek može poželjeti), Pekić je unaprijed projicirao paradigmatički obrazac svoga romana, odnosno njegovu pragmatičnu stranu. Unaprijed je učinio otklon od mita kakav je on u svojoj zatvorenoj mitskoj sferi značenja. To će se ubrzo otkriti već na prvim stranicama romana u kojima će mitski junaci postepeno dobijati obrise autentičnih likova iz stvarne istorije i života, kao i života i vremena aktuelnog čitaoca koji se našao u situaciji da kroz djelo razgovara sa njegovim autorom. I kao što pred cijelom knjigom *Vreme čuda* stoji *moto*, preuzet iz *Propovjednika*, tako i pred svakom pojedinačnom pričom romana stoje preuzeti sadržaji iz „Jevanđelja”. Primjetno je da je sadržajne djelove *Propovjednikove knjige* poredao prema ličnom nahodjenju, ukidajući im originalni redoslijed. Namjera je bila da tom reorganizacijom teksta što jasnije uputi na idejnu osnovu sadržine romana, odnosno njegovu poentu. Slično je postupio i sa tekstovima „Jevanđelja”, čije je sadržaje stavljao kao *moto* povijestima. U želji da svaki *moto* predstavi jednu simboličnu tematsku cjelinu, koja će na značenjskom planu korespondirati sa svojom pričom, on je rečenice i misli „Jevanđelja” raspoređivao i preraspoređivao prema zahtjevima vlastite poetike. „Jevanđelje po

¹³ Propovjednik (grčki „Eklestastes”) prevod je hebrejske riječi „Kohélet”, koja znači služba u zajednici. To je mogao biti i Solomonov pseudonim, a Solomon je Davidov sin, kralj u Jerusalmu i posebno oličenje mudrosti. A možda je i književni pseudonim.

Propovjednikova knjiga je dio biblijske mudronosne književnosti. Njena tema je uvijek savremena. Nalazimo je u romanima i dramama XX i XXI vijeka. Ona posmatra život oko sebe i izvodi zaključke. Događaji u prirodi i povijesti se ponavljaju u krug, nema ništa novo. Kad se procijeni ljudski život, izvodi se zaključak kao da je bolje umrijeti. Život je nepravedan, rad uzaludan, užici ne zadovoljavaju. Dobar život i mudro razmišljanje postaju smrću isprazni. Mudar čovjek umire kao i bezumnik, ali mudrost je još uvijek dobra i ispravna. Bog će suditi i pravednika, kao i opakoga. Treba uživati u životu, ali ne kao epikurejci („jedimo, pijmo, sutra ćemo umrijeti”), već kao Božiji ljudi — jer i uživanje i život zavise od Boga.

Mateju” najzastupljenije je, a Markovo je potpuno izostavljeno. Cilj je bio sastaviti moto koji će biti tematski koherentan u svom sopstvenom kontekstu, a potom uklopljen u kontekst priče ispred koje stoji. U namjeri da tekst „Jevanđelje po Jovanu” usaglasi sa ličnim idejama romana, pisac ga dva puta transformiše po svojoj volji. Sadržajnim jedinicama iz *Propovjednika*, koje je uzeo za moto romana, pisac unaprijed sugeriše da će se čitalac susresti sa događajima kakvi su se zbivali od ljudskog postanja, odnosno od kada je svijeta i vijeka. Novozavjetnu istoriju reorganizovao je i komentarisao racionalističkim razmišljanjima i po sudovima vlastite književne etike i estetike. Otkrivajući biblijske protivrječnosti, ironično i satirično se odnosi prema njihovim, jednom i zauvijek, ustanovljenim istinama. Sva Hristova čuda su, pretpostavlja pisac, smišljena i izvedena u ime porobljavanja čovjeka. Time je razumljiva njegova duboka skepsa u progres čovječanstva i osuda dogmatizma kao remetilačkog faktora svakog ljudskog i civilizacijskog napretka. Da bi ukazao kako se utemeljivanje najvećih ideala u civilizacijskim razmjerama zasniva na obmanama i prevarama, on je u romanu umjesto Hrista (koji je prema *Pismu* trebalo da bude raspet na krst) na raspeće postavio Simona iz Kirene, koji uzalud ponavlja da on nije Isus Nazarećanin. Simonovo stradanje je istovremeno posljedica i njegove lakomosti i Hristove prevare („Ja Simon Kirenjanin, polakomih se na Novo carstvo i klečeći zamolih ga da mu ponesem krst, kako bi mu olakšao, a sebi, iskoristivši ovu poslednju priliku, spasao dušu. On ne odbi, jer nevoljne nikad ne odbijaše. Tako uprtih njegov krst, i dok sam ga teglio, hvaleći ime njegovo i opevajući carstvo njegovo, Sin božji iščeze u narodu. (...) Ti jesi nasamareni crvić, Simone, ali crvić koji se sprema da svojim stradanjem ceo svet povuče za nos. Nije li pisano da će svet biti spasen? A da bi bio spasen, bilo je neophodno da mučeničkom smrću na krstu njegove grehe iskupi Jošua sin Josifov a ne Simon sin Eliजारov, ne Kirenjanin nego Nazarećanin. Sve je, dakle, bilo uzaman: čuda, proroci, propovedi, žrtve, lišavanja. Svet nije spasen, praroditeljski greh nije spran. Simon zlurado pomisli na ljude koji će živeti od te zablude, od obmane koju je on i nehotice satkao svojim ropcem...”).¹⁴ Analizirajući Hristov čin bjekstva i izbjegavanje stradanja na krstu namijenjenom njemu, Pekić svjedoči o vječno podređenom odnosu pojedinca i naroda u odnosu na svoje ideološke vođe. I kao što je Simon bio pravednik i nevino

¹⁴ Borislav Pekić: *Vreme čuda*, Grafički zavod Titograd, 1969, str. 496–497.

stradao tako su kroz dugu istoriju ljudskog postojanja u svim vremenima (kao i u našem) pravednici svjesno ili nesvjesno, svojom voljom ili nasilno, stradali umjesto pravih krivaca. Tragičnost se pojačava saznanjem da su egzekutori najčešće bili potpuno svjesni da su njihove žrtve pravednici ili nevoljnici — ni krivi ni dužni za ono što im je pripisano u smrtni grijeh. Čovječanstvo je, nažalost, samo sebi bilo i ostalo najveći saboter sopstvenog progressa. U čovjeku i njegovoj unutrašnjoj prirodi treba tražiti uzroke propadanja progressa civilizacija u trenucima njenih velikih uspona. Simonova odnosno piščeva poruka je da „svet nije spasen, praroditeljski grijeh nije spran”. Simon je zlurado pomislio na ljude koji će živjeti od te zablude i obmane. Pitanje — kako čovjek može zamijeniti Boga — nikada nije gubilo svoju aktuelnost, pa ni danas. A, jesmo li kroz Hristovo stradanje na krstu zaista spaseni od praroditeljskog grijeha — ostaje vječna tajna i zapitanost čije se racionalno razrješenje prolongira iz vremena u vrijeme, s koljena na koljeno. Simon iz Kirene (alter ego pisca) poručuje da ne treba vjerovati nikome i ničemu, a posebno ne srećiteljima. Ovdje je iskazan i filozofski problem sumnje uopšte. Sumnja je često bila začetnik i pokretač svakog napretka, kako u materijalnoj tako i u duhovnoj sferi ljudskog života. Samo oni koji su sumnjali u stvari koje su se činile sasvim logične, odnosno aksiome, najviše su učinili za progres čovječanstva i doprinijeli razvoju civilizacija.

Sve povijesti *Vremena čuda* ukazuju na pogubnu moć Hristovih iscjeljenja u ljudskim životima. Čuda koja je počinio, svojim ishodištima vodila su patnji i smrti onih nad kojima su izvedena, a ne njihovom usrećenju. Znači li to da je čovjek često bio saučesnik sopstvene nesreće i smrti, a da toga nije bio svjestan do posljednjeg daha svoga tragičnog života. Tragično je i saznanje da u svojoj želji za nečim nemogućim nije vidio Damoklov mač iznad vlastite glave. Pekićeve Hrist je prototip vođe koji ne mari za one koji za njim idu, niti obraća pažnju na njih, njihove nevolje i njihove muke. Oni su samo žrtveno sredstvo cilja onoga za kojim nasumice idu, ne sluteći i ne sumnjajući da taj cilj nije i njihov, niti pak zajednički. Čuda su se uvijek dešavala euforično i pod oreolom svjetlosti, a tek kasnije su donosila patnju i mrak. Pekić racionalistički pristupa čudotvorstvima u *Bibliji* i događajima biblijske istorije koji stoje u suprotnosti sa moralnim ljudskim načelima. Pitanjima koje je postavio apostol Petar (pripovjedač povijesti „Čudo u Kani”), u vidu interogativnog modela govora, Pekić istovremeno pojašnjava i daje i svoj odgovor:

„A kako bi postali Moavci i Amonci da Lotove kćeri ne legoše da se nose sa ocem svojim?

Rodoskrvnuće, vrlina li je?

Da li bi velepoštovani patrijarh Jakov bio praotac Izrailju da nije, obložen jarećim kožicama, i tako nalik Isavu, izmamio od obnevidelog Isaka blagoslov koji je bio namenjen njegovom rutavom ali prvorodnom bratu?

A laž, istina li je?

Kako su u Sodomi i u Gomori mogli biti razlučeni krivi od nevinih da bi se grešnici spalili a nedužni blagoslovili rajskom hladovinom?

Nepravda, dobra li je?

I zar iz prvorodnog greha ne nastaje ovaj svet, iz jabuke edenske isceden kao kap gorčine, a sada presladak svima živima?

Greh, nevin li je?”¹⁵

Petrovi iskazi o Hristu su najpribližniji piščevom stvarnom poimanju Hrista, jer i Petar izražava sumnju u Hristovo bezgrešno začće. On tvrdi da apostoli od Hrista, prije čuda u Kani, nisu ništa drugo naučili sem da se klone fariseja i sadukeja.

III

Na primijenjenoj savremenoj ravni tumačenja roman je i evidentna kritika mesijanstva. Razgrađujući Hristov lik, pisac je gradio lik uzornog mesije, onakvog kakav bi trebalo da bude, jer ne priznaje ni nametnute mesije niti unaprijed nametnute istine. Zato je njegov stav prema Hristu ironičan i ponižavajući. Istovremeno, Pekić svjedoči da svi narodi i sva vremena imaju i prevarene svoje spasitelje. U *mitovima* je vidio samo neke konačne istine koje bi trebalo reprodukovati, zato ih i transformiše prema načelima vlastitih priča. Vršiti inverziju sporednog i bitnog. U njima ne vidi filozofiju života već njegov pravi odraz. S obzirom na to da *mit* smatra logičkim modelom stvarnosti, razumljivo je što mitski heroji, kao i većina istorijskih, nemaju smisla za realnost. Pisac tvrdi da „mere kojima oni

¹⁵ *Vreme čuda*, str. 31.

mere svet, njihove su, srazmerne njihovoj veličini, nipošto veličinama u svetu smrtnika". U tom smislu razumljiv je njegov autokomentar u romanu, koji ni do danas nije izgubio svoju aktuelnost, a s obzirom na to da civilizacija ubrzano napreduje u tehničkom, a nazaduje u moralnom pogledu, on će biti savremen i primjenjiv i na buduća vremena:

„Ni sadukeji ni Mesija nisu ni najmanje vodili računa o ličnim željama. Oni su bili ovejani idealisti, njima nije bilo važno šta košta njihovo hiljadugodišnje carstvo ni koga košta, nego ko će ga i kako uspostaviti. A što će pri tom mnogima od nas po leđima pucati, to je bilo sporedno, jer na kraju krajeva leđa su ipak bila naša, a ne njihova" (*Vreme čuda*).

Ciničan stav prema Gospodu pisac obrazlaže činjenicom da čovjek nikada ne sazna pravu istinu jer Gospod obično ne saopštava razloge svojih drakonskih osuda da bi zaštitio ljude. Ni do smrti ne saznaju, zahvalni što im je onemogućeno da ga mrze i primoraju na pooštrene kazne. Gospod je siguran da je ljudima podario najveću milost ako ne saznaju zašto ih progoni („U svojim egzekucijama mudri vladaoci ga uzimaju za uzor, i njihovi osuđenici umiru na mukama, doduše, ali radoznali a ne kivni. Čak i obični ljudi u svakodnevnim i međusobnim susretima ne saopštavaju jedni drugima prave razloge svojih neraspoloženja i neprijateljskih postupaka" (*Vreme čuda*, str. 89). Pekić smatra da su između hrišćanskih i komunističkih ortodoksa, između desnih i lijevih budala tijesna vrata kroz koja pošten čovjek može da prođe. Ironično tvrdi da sve što je kod komunističke vrijedno, religiozno je porijekla — posvećenost svome cilju, fanatična ubijednost da su u pravu i pozivanje, milom ili silom na to, sopstveno kreirano, pravo. Nije li ovo karakteristično i za pojave u našem vremenu i svim vremenima — da su pravne norme u suprotnosti sa interesima čovjeka? Komunisti i njihova ideologija bili su samo jedna prolazna faza u vječnom galimatijasu ljudske istorije, koja se uvijek ponavlja utabanim stazama i koja koristi isprobana i sigurna sredstva. Na savremenom planu tumačenja ovaj roman nije samo jeretički dijalog sa određenim i ustaljenim biblijskim istinama. On je otvorena polemika sa politikom uopšte, sa moralom, sa tradicijom, ekonomijom, kao i različitim vrstama zabluda, ukazujući da su ljudi bili i ostali najbezbolnije i najsigurnije sredstvo za realizovanje različitih ciljeva — počev od ideoloških do materijalnih. Sve se

najčešće odvija mimo ljudske volje, a na štetu samog čovjeka koga je u odlučujućem trenutku nemoguće razuvjeriti:

„Koliko budala zapušta imanje na zemlji misleći da ih na nebu očekuje neko unosnije, ne postaju bolji ovde nadajući se da će na nebu za to imati više vremena i prilike, ne žive kao pravi ljudi, jer su ubeđeni da će to postati tek kad umru, ne umiru kao pravi ljudi, jer uobražavaju da smrću tek počinju ono što njome samo završavaju. Oni veruju da si ti vaskrsnuo. Kako da ih razuverimo? Šta da radimo, dobri moj Lazare”?¹⁶

Prvi dio romana čini sedam tematski različitih pripovjednih cjelina, odnosno priča („Čudo u Kani”, „Čudo u Jabnelu”, „Čudo u Jerusalimu”, „Čudo u Siloamu”, „Čudo u Gadari”, „Čudo u Magdali”, „Čudo u Vitaniji”), inspirisanih biblijskim motivima Isusovih čuda u Judeji za vrijeme njegovog zemaljskog života. Različiti sadržaji svake pojedinačne priče, i u prvom i u drugom dijelu romana, idejno su povezani Isusovim likom koji će biti pokretač svih djelovanja i krivac za sve njihove posljedice. U poređenju sa autentičnim biblijskim tekstovima sva čuda su parodirana i dobila su sasvim obrnut i ironičan smisao. Slijepac, kome je Hrist čudom povratio vid, sâm je sebi iskopao oči jer mu se zgadio svijet koji je ugledao, u kome ne vidi ono što je očekivao. Od lepree izliječenu ženu, ne prima zajednica ni zdravih ni bolesnih. Čudom izliječeni nijemi prosjak, zbog prvih izgovorenih riječi, razapet je na krstu. Kasno je shvatio da je svjedočenjem protiv Hrista pomogao ostvarenju Hristovog, a ne svoga cilja. Zatvorenik Varava, koji je petnaest godina smišljao govor kojim će iskazati mržnju nadzorniku Tironu, poslije čudom prevremenog oslobođenja od strane Hrista, dopijeva u apsurdnu situaciju jer toga jutra dolazi novi nadzornik i njegov govor mržnje gubi svaki smisao jer nema onoga kome je trebalo da ga uputi. Tri puta vaskrsnuti Lazar postaje sredstvo borbe Hristovih pristalica i njihovih protivnika. Od Lazara se traži da primi na sebe nepostojeću krivicu. Sadukejski lider Nikodim mu za ovu uslugu obećava da nad njim neće biti izvršena stvarna smrtna kazna. Ipak, i pored priznanja krivice kojom je udovoljio potrebama sadukejske politike, Lazar je opet pao kao nedužna žrtva. Poručuje li pisac ovom simboličnom pričom

¹⁶ *Vreme čuda*, str. 292.

o nesrećnom Lazaru da su žrtve, slične Lazarevoj, obilježavale i neprestano obilježavaju krvave puteve ljudske istorije? Da na njenim grobljima ima više stradalih pravednika nego kažnjenih krivaca? Nikola Milošević tvrdi:

„Prizori Lazarevog ispitivanja na sudu mogli bi se, uz neke izmene u istorijskom dekoru, slobodno preneti u stoleće u kome živimo. Taj isti Lazar koji na sva pitanja svojih sudija daje odrešite, uvek pokajničke potvrdne odgovore, tako da se ima utisak da se sa sudijama utrkuje u kopanju vlastitog groba, neodoljivo podseća na neke nama dobro znane ideologije modernih vremena...“

Tako drama Lazareva postaje drama za sva vremena”.¹⁷

Petar Pijanović smatra da pisac „na podlozi biblijske priče o čudima pravi iskorak iz zatvorenih misaonih sistema da bi nenametljivom polemičkom igrom pokušao naći put do čoveka drugačijeg od onog biblijskog”.¹⁸ Inače, Pekić je sebe smatrao piscem ideja. Ideja o stvarnosti, a ne piscem stvarnosti. Njegova poruka je jasna: „Ma gde i kako živeo, pravi pisac će uvek pripadati istoriji i sudbini svoga naroda”. Od čitalaca nije očekivao da uživaju u njegovom djelu jer ni sâm, kako je zapisao, nije uživao. Od svog duhovnog učitelja Tomasa Mana „nastojao sam da se naučim spoju skepse, apsolutne umetničke ozbiljnosti i poštovanja forme”.

Esej N. Miloševića „Borislav Pekić i njegova mitomahija”,¹⁹ Pekić je u *pismu*²⁰ Miloševiću veoma pozitivno ocijenio. Posebno mu se dopao termin

¹⁷ Nikola Milošević: *Književnost i metafizika (Zidanica u pesku II)*, „Filip Višnjić”, Beograd, 1996, str. 113. Priredio Milo Lompar.

¹⁸ Petar Pijanović: *Poetika romana Borislava Pekića*, Prosveta, Dečje novine, Oktoih, Dosije, Beograd, 1991, str. 33.

¹⁹ Nikola Milošević: *Književnost i metafizika (Zidanica u pesku II)*, str. 105–158.

²⁰ Ibid., str. 190–193. *Pismo* N. Miloševiću pisao je Pekić u Londonu 1. decembra 1982. godine. Neki djelovi pisma glase: „Želim da ti kažem (...) da sam, povrh drugih, analitičkih osobina ispoljenih u ovom radu o mojim knjigama, naročito bio srećan — umereniji izraz na um ne dolazi — zbog jedne Tvoje sinteze, koja, mislim dotiče samu srž mojih, ako ne literarnih egzekucija, svakako mojih ciljeva. Izraz *mitomahija* tumači moje knjige bolje nego bilo koji drugi, u onome što bi one želele da budu... (...)“

Sva ta moja *mitomahija* — ja sam o tome dosada retko pisao i govorio — potiče, zapravo, od dubokog ubedenja da je čovek, da je čovečanstvo, ovakvo kakvo jeste — a drugačije više ne može biti — osuđeno na ekstreminaciju i da se fatalna pogreška, ako se niz nesrećnih okolnosti ukupnog razvoja može tim terminom nazvati, nalazi daleko iza

„mitomahija”, koji se Miloševiću učinio pogodnim da označi Pekićev najopštiji umjetnički stav prema svijetu, odnosno suštinu njegove književne poruke. Kovanicu „mitomahija” sačinio je po analogiji sa terminom „gigantomahija”. „Mitomah” je, smatra Milošević, kao i „gigantomah”, onaj koji se uhvatio u koštac sa svojim protivnikom u borbi za život i smrt, u kojoj se po prirodi stvari ide do kraja. Pekić je književni borac koji u svojoj „mitomahiji” teži potpunom razobličenju mitskih konstrukcija. Milošević naglašava da Pekić na ruševinama hrišćanskog mita ne gradi neki svoj „protivmit”, već ukazuje da je logika mitske svijesti svevremenska i nema ničeg novog pod suncem. On tvrdi da se on obara na humanističku dimenziju Hristove doktrine, onu koja je primarna u izvornom učenju hrišćanstva. U prilog tome navodi sudbinu gubavke Egle iz priče „Čudo u Jabnelu”, jer motivi kojima se Hristos rukovodi, liječeći gubavu Eglu, nije su nimalo božanski. Ona ga zanima samo kao sredstvo koje će doprinijeti njegovoj božanskoj slavi i moći. Kad je nakon nekoliko godina prolazio pored njene uboge kućice, u jarku između zdravih i bolesnih, nije ni znao da mu je upravo ona prokrčila božanski put. Diskvalifikaciju Hristovog humanističkog stanovišta u Pekićevim očima Milošević vidi u praktičnim posljedicama koje to stanovište za sobom povlači — umjesto da Egli liječenjem pomogne, on je njenu nesreću višestruko uvećao. Dok je bila bolesna, imala je nekakvo utočište u svijetu svojih gubavaca i svog drugog muža. A kad je ozdravila, biva odbačena i od svijeta gubavih. Izliječenu niko je neće. Zdravi — zato što je bila gubava, a gubavi — zato što je od gube izliječena. Je li i priča o Egli, priča o tragičnoj izgubljenosti čovjeka, o njegovom nepripadanju svijetu gdje treba da ima svoje mjesto, o posljedicama stradanja koje nije sâm izazvao? O patnjama koje niko ne želi da ublaži? O surovosti i ljudi i sistema? O nemogućnosti dokazivanja istine?

Sve priče *Vremena čuda* svjedoče o pogubnim rezultatima Hristovih čuda u ljudskim životima jer čuda za njihovo dobro nijesu ni smišljena ni učinjena. Tako se Hrist, profilisan iz Pekićeve perspektive, može posmatrati kao prototip hladnog ideološkog vođe, a hrišćanstvo kao specifična ideologija koja je, u krajnjem ishodištu, samoj sebi najveća svrha. U *Vremenu reči* pisac svjedoči da je u Boga vjerovao i kada je pisao *Vreme čuda*, samo

nas, još na međi, ili bolje reći r a s k r s n i c i, našeg prirodnog i istorijskog stanja, a da su mitovi što i danas komanduju našim umom i našim činovima tek neka vrsta garde koja nas na gubilište vodi”.

je sa božanskom prirodom Hrista imao problem. Njegov problem sa religijom nije bio problem sa Bogom već dogmatski problem sa bićem Hrista koga nije mogao da prihvati kao Sina Božijeg. Njegova koncepcija Boga je gnostička: „Verujem da postoji tvoračka moć koja ne brine o posledicama”.

IV

Drugi dio romana nosi naslov „Vreme umiranja”, sastavljen je od četiri pripovjedne cjeline („Smrt na Hinomu”, „Smrt na Moriji”, „Smrt na Gavati”, „Smrt na Golgoti”) povezane likom apostola Jude (kao pripovjedača), koji jevanđeljsku priču o prorečenom stradanju Isusovom saopštava iz svoje perspektive. Juda je posmatrač, učesnik i tumač događaja. Predstavljen je kao iskreni pobornik i ideolog proročanstva, koji nagovara Hrista da krene u Jerusalem i preuzme svoj krst, što Hrist tri godine izbjegava. Prikazujući Hrista kao sebičnog i neodgovornog, Judina izdaja je jedini način da se *Pismo* ispuni jer je za spasenje svijeta neophodno da Sin božji umre na krstu. Juda smatra da je njegova odgovornost za spasenje svijeta neprikosnovena i odlučujuća („Budi tvrd, neumoljiv, svirep, Judu: Pismo mora da se zbude pa makar sa svojim gresima propao i svet”). Na vaskrsenju je trebalo da bude zasnovano Novo carstvo. Pod plaštom neznanca koji se potajno kreće između ljudi, Juda uporno nagovara Isusovim čudom izliječene bogalje da se prijave sinedrionskoj kancelariji kao svjedoci protiv proroka iz Nazareta jer Sinedrion sudi prema Tori²¹. Bilo

²¹ Usmena i pisana predanja Jevreja do nas su stigla u dvije različite književne zbirke. Prva je *Biblija* koja je ušla u sadržaj svjetske kulture u prerađenom, neizvornom obliku (misli se na one biblijske knjige koje znamo pod imenom *Stari zavjet*), a druga je *Talmud* (koji je izvan jevrejske zajednice manje poznat, a po obimu je višestruko veći). Bio je uništavan i spaljivan iako je bio obavezan samo za Jevreje. Izbor i prevod iz ogromne talmudske građe napravio je Eugen Weber na prijedlog izdavačke kuće „Otokar Keršovani” iz Rijeke (Hrvatska), koja je *Talmud* (zbirku rasprava koje su vodili rabini o skoro svim aspektima ljudskog života) objavila 1982. god. Interesantno je napomenuti da najvjerodostojniji historičar i pisac, ali i vojskovođa, Josif Flavije (rođen 37. n. e. u Jerusalmu) ističe da je jevrejski običaj bio obavezno poučavanje djece čitanju, zakonima i povjesti otaca. Djecu su poslije navršene trinaeste godine stariji sa uvažavanjem pitali za mišljenje i sa njima ozbiljno raspravljali. Otud je, vjerovatno, i Isus već u ranoj mladosti poznao biblijsku i talmudsku građu.

Uprkos tome što su svi biblijski tekstovi ponikli u krilu jevrejskog naroda, za njih *vjersku* svetinju predstavlja samo prvi dio *Starog zavjeta*, takozvana *Biblia hebraica*, koja

je potrebno naći svjedoke koji će potvrditi Isusove protivprirodne radnje (čudesna izlječenja) da bi Hrist bio okrivljen, uhapšen i odveden na gubilište. Po Judinom nagovoru bogalji optužiše Isusa, a po završetku suđenja Isusu padoše u nevolju (jedan je nađen obješen, a drugi nastavi da mukotrpno nadniči u rudniku).

U načinu fizičkog portretisanja Hrista i njegovih apostola, a posebno Jude, osjeća se piščev nipodaštavajući stav prema njemu. Oduzeo mu je i fizičku ljudsku ljepotu i božansku uzvišenost u odnosu na muževne Galilejce koji su ga pratili (pretjerano mršav, haljine oko njega lebdjele „kao oko praznog čiviluka”; glas mu je bio mek, mijenjao visinu u zavisnosti od uzbuđenja ili srdžbe i neprijatno djelovao na slušaoce). A Juda, „zahvaljujući, pre svega, pustahijskim silovitim očima, ostavljaše opšti utisak neke mračne lepote, zasnovane na nepoznatim i opasnim načelima”. Juda preuzima misiju Hristovog izdajnika jer mu ona po proročkom *Pismu* pripada. On je odgovoran za ispunjenje svakog njegovog slova, u protivnom neće doći do spasenja svijeta. Juda — unaprijed označeni i prorečeni izdajnik osjeća se kao žrtva vlastite odgovornosti. Juda se u potpunosti posvećuje svojoj izdaji, osjećajući kako su samo on i Bog presudni i odgovorni. Poistovjećuje se sa Bogom, tvrdeći — što je dobro za Boga, dobro je i za Judu. Osjeća se kao božija alatka jer da njega nema, ne bi bilo ni spase-nja: „Ja sam spasitelj, a ne On. On je obična žrtva. Jagnje kao i svako drugo. Malo krvi koja se puši s krsta”.

Ako se Judina izdajnička misija, alegorijski protumačena kao misija čovjeka, koji je dobio zadatke o čijim posljedicama ne promišlja, niti u jednom trenutku pokušava da ih dovede u sumnju jer ima lične ambicije, Juda se na primjenjenoj savremenoj ravni tumačenja može posmatrati u svjetlu prototipa vođe — dogmatičara čiji su putevi i postupci unaprijed zacrtani. Dogmatizam je najčešće imao pogubne posljedice za čovječanstvo u različitim sferama djelatnosti jer se „javlja kao privid cjelokupne stvarnosti i kao ključ opštih vrijednosti — ne sadrži unutrašnju istinitost bića i njegov smisleni totalitet, ljudsku cjelovitost” (Ratko Božović). Slijedi

se na hebrejskom skraćeno naziva TANAH (prema početnim slovima naslova pojedinih dijelova).

Tora (hebrejski — nauk, učenje ili zakon), poznata i kao *Pentateuks* (grčki — petoknjižje), obuhvata pet knjiga Mojsijevih koje Jevreji jedino poštuju i prema njima se ponašaju („Knjiga postanja”, „Knjiga izlaska”, „Knjiga levitska”, „Knjiga brojeva” i „Ponovljeni zakoni”).

zaključak koji je i Pekić izveo iz svoga dijaloga sa *Biblijom* „da nikome ne treba verovati, naročito ne usrećiteljima, naročito ne striktnim ideologijama, zaključanim i zatvorenim zauvek, onima koje ne mogu više da se menjaju i koje rađaju dogmatizam i potrebu propovednika tih ideologija da svoje ideje ljudima silom naturaju”. Ustajući protiv nedjela koja su se pod lažnim oreolom dobročinstva perfidno provodila protiv čovjeka, od biblijskih do današnjih dana, pisac ustaje u odbranu izbezumljenog čovjeka — istinske žrtve zaumnih i stvarnih sila, čovjeka raspetog između mogućnosti i nemogućnosti saznanja prave istine o svijetu u kome živi. Za njega je „vjera u Boga radost, radost u najvišem etičkom smislu, nipošto patnja, bol i trpljenje”. Nije pristalica stradanja, ni svog, tuđeg pogotovo — „osim kad sam na njega prinuđen, a onda ga primam kao segment, nipošto odrednicu svoje sudbine” (*Vreme reči*).

Pekić smatra da je biblijski Hristos uzaludna žrtva. Jer, ako je bilo pisano i *nužno* da se praroditeljski grijeh iskupi patnjama Spasitelja, *zašto* je bilo potrebno da se očišćenje jednog grijeha plaća *drugim* — nezahvalnošću i raspinjanjem Spasitelja. Time je čovječanstvo, u času spasenja, palo u novi grijeh, a Hristova natčovječanska žrtva — uzaludna. Obuzet tragičnom vizijom ljudske egzistencije, smatrao je da je čovjek društveno mrtav ako je individualno poražen. Demistifikacijom mitova i legendi, demistifikovao je i dogmu, sve sa ciljem da osudi njenu često presudnu ulogu u ostvarenju ljudskih i društvenih ciljeva. Zato se s pravom pita — da li je čovječanstvo kroz istoriju moglo da ide drugačijim putevima od onih kojima se kretalo?

Posredstvom intertekstualnosti²² pisac je u svoju prozu unosio biblijsku građu na kojoj počivaju njene dubinske strukture. Ali, biblijski tekst, uključen u autorov kontekst, podvrgnut zakonima njegove poetike, dobija sasvim druge konotativne sfere i otključava se piščevim logičkim ključem napravljenim u novom vremenu. Pisac poručuje da je „istorija knjiga koju valja čitati s nepoverenjem, a budućnost knjiga koja se ne sme uzeti kao da je već napisana”. Pokušajmo piščevim ključem, i uz sopstvenu logičku intuiciju, otključati one sobe u čijem se sumraku skrivaju i počivaju tajne i našeg vremena.

²² Pojam intertekstualnost u terminologiju nauke o književnosti uvela je Julija Kristeva. Pošla je od Bahtinove postavke o dijalogičnosti riječi i polifoničnosti romana. Bahtin tvrdi da svaka riječ izrasta iz dijaloga i da je, shodno tom procesu, svaki tekst dijalog sa drugim tekstovima. Intertekstualnost se definiše kao „preplitanje teksta u okviru teksta”.

LITERATURA

- [1] Borislav Pekić I, Izdavački centar Matice srpske, Novi Sad, 2017. Priredio Petar Pijanović.
- [2] Hačion, Linda: *Poetika postmodernizma (istorija, teorija, fikcija)*, Novi Sad, 1996.
- [3] Lukić, Jasmina: *Metaproza: Čitanje žanra (Borislav Pekić i postmoderna poetika)*, Stubovi kulture, Beograd, 2001.
- [4] Milošević, Nikola: *Književnost i metafizika (Zidanica u pesku II)*, „Filip Višnjić”, Beograd. Priredio Milo Lompar.
- [5] Pekić, Borislav: *Marginalije i moralije (misli)*, „Solaris”, Novi Sad, 2008. Priredila Ljiljana Pekić.
- [6] Pekić, Borislav: *Vreme čuda*, Grafički zavod, Titograd, 1969.
- [7] Pekić, Borislav: *Odmor od istorije*, BIGZ, Beograd, 1993. Priredio Radoslav Bratić.
- [8] Pijanović, Petar: *Poetika romana Borislava Pekića*, Prosveta, Dečije novine, Oktoih, Dosije, Beograd, 1991.
- [9] *TALMUD*, „Otokar Keršovani”, Rijeka, 1982. Izbor i prevod tekstova sa hebrejskog i aramejskog, povijest Talmuda i bilješke napisao Eugen Weber.

Zora JESTROVIĆ

MODERN READING OF THE NOVEL *THE TIME
OF MIRACLES* BY BORISLAV PEKIĆ

Summary

The Time of Miracles is the first Pekić's novel (1965). In its subtext there are biblical myths interpreted in the light of the writer's poetics. He demystified the established truth, condemned messianism and dogmatism. All of Jesus' miracles have devastating impact on those they have been performed on because they were not performed because of them but in order to strengthen the faith. Jesus is the pototype of a messiah, and Christianity is only one of the ideologies. The novel is contemporary and timeless as it treats the fate of a man trapped in an ideology and history that are repeated in the ugliest forms.

Key words: miracles, wonders, legends from the New Testament, intertextuality, demistification, myths, mythomany, irony, allegory, Biblic subtext, Christ, Peter, Juda, apostols, Christianity, messianism, ideological systems, dogma, everlasting

